

»Vaneforbrytere« — »tilfeldighetsforbrytere«

Av amanuensis RAGNAR HAUGE og psykolog
SIGURD HALLERAKER

I.

Undersøkelser av innsatte i fengselsvesenets anstalter utgjør en meget stor del av den kriminologiske forskning. Og hvert eneste år kommer nye arbeider til som gir økte kunnskaper om den innsatte gjennom et utall av data om hans sosiale, økonomiske og kulturelle bakgrunn. Samtidig er disse undersøkelsene i metodisk henseende blitt stadig bedre — forbedrede utvalgsprinsipper, forfining av de metoder som blir anvendt ved innsamlingen av dataene og mer raffinert statistisk bearbeidelse av materialet har ført til en stadig utvidelse av og større pålitelighet i vår kunnskapsmasse på dette området.

Den foreliggende undersøkelse mangler alle disse fortrinn. Den omfatter 100 innsatte i Botsfengslet — altså et relativt lite materiale. De data den bygger på er av det enkleste slag — det består av opplysninger innhentet ved gjennomgåelse av saksdokumentene i disse sakene. Og endelig er selve analysen av materialet holdt på et meget elementært nivå.

Alt dette gjør at vi har behov for å gi en begrunnelse for at vi i det hele tatt har foretatt en undersøkelse som den foreliggende. Og begrunnelsen ligger i at vi ved konfrontasjonen av de undersøkelser som er foretatt, i meget stor utstrekning har savnet visse elementære data som vi selv anser for vesentlige. Vårt inntrykk er at de undersøkelser som er foretatt svært ofte har fulgt samme mønster — noe som har ført til at mens visse spørsmål er belyst på alle tenkelige og utenkelige måter, er andre så å si ikke berørt. Hensikten med denne undersøkelsen er å gjøre et lite og upretensjøs forsøk på å belyse noen av disse etter vår mening mer ubelyste spørsmål, selv om vi vet vi er utstyrt med en lommelykt og ikke en lyskaster.

Det vi ønsket å se litt nærmere på var visse forhold vedrørende vaneforbrytere — eller rettere forbrytere som var kommet litt lengre enn til å være nybegynnere. Den beste utvalgsmetode i en slik situasjon ville selvfølgelig vært å ta utgangspunkt i strafferegistret, og på basis av dette ut fra visse kriterier for vaneforbrytere som forbrytelsenens antall, deres art og hyppighet etc. velge ut et representativt utvalg. Denne fremgangsmåten ville imidlertid betydd et meget stort og tidkrevende arbeid — et arbeid vi nødvendig ville påta oss før vi hadde visse garantier for at vi ville nå frem til resultater av interesse.

Vi valgte istedet å gå en annen — på mange måter dårligere vei. Vi tok utgangspunkt i at Botsfengslet, som det eneste fengsel

for langtidsfanger i landet, måtte antas å få som sitt klientel nok så mange av de lovovertridere som kan betegnes som vaneforbrytere. For å få et relativt representativt utvalg av dem som ble innsatt der, valgte vi så fra en tilfeldig dato de 100 neste innsatte i kronologisk rekkefølge. Denne fremgangsmåten har selvfølgelig sine ulemper fra et metodisk synspunkt. Den betyr at undersøkelsen omfatter en uensartet gruppe lovovertridere — forskjellige i alder, forbrytelseskategori og fra de forskjellige steder i landet. Men fra vårt synspunkt innebar den så mange fordeler at vi likevel ble stående ved den. — Den betød at vi fikk adgang til saksdokumentene og utskriftene av strafferegistret — nettopp de data vi var interessert i — på en enkel måte. Og fordi vi ikke sikter mot å gi noen endelige og universelle svar — men bare å kaste litt lys over enkelte spørsmål som vi mener er blitt neglisjert — fant vi fremgangsmåten forsvarlig.

De spørsmål vi ønsket å kaste lys over, faller i to hovedpunkter. For det første ønsket vi å teste noen av de påstander som ofte har vært fremsatt innenfor kriminologien — nemlig 1) at lovovertridere tenderer til å begå den samme type forbrytelse fra den ene gang til den annen, 2) at vaneforbrytere er mer mobile enn andre og at de tenderer til å gravitere mot de større byer, og 3) at gruppekriminalitet er noe som er forbeholdt de aller yngste lovovertridere. For det andre ønsket vi å kaste litt lys over det man kan kalle den kriminelle situasjon. Det er vårt inntrykk at man i kriminologien har vært litt for ensidig opptatt av de faktorer som kjennetegner *lovovertrideren*, uten å ta hensyn til de omstendigheter som foreligger umiddelbart i tilknytning til gjerningen. Vi ønsket derfor å se nærmere på de situasjoner hvor lovbruddene fant sted.

II.

Innenfor kriminologien må man nødvendigvis i svært mange sammenheng operere med forskjellige kategorier av lovovertridere avhengig av de lovbrudd de har begått, og mer eller mindre detaljert alt etter formålet med kategoriseringen. En meget vanlig inndeling er å dele lovovertriderne inn i vinnings-, volds-, sedelighets- og andre forbrytere, og det er ikke uvanlig at det blir hevdet at det er umulig å oppstille generelle teorier innenfor kriminologien, fordi årsakene til kriminaliteten er totalt forskjellige alt etter hvilken kategori vedkommende tilhører.

Som grunnlag for en slik inndeling har man imidlertid ofte et spinkelt materiale — i de fleste tilfelle tar man utgangspunkt i siste straffbare forhold. Når det gjelder personer som er straffet flere ganger tidligere, forutsetter man eksplisitt eller implisitt at lovovertridere holder seg til samme type av forbrytelse fra den ene gang til den annen.

Vi ønsket å se litt nærmere på holdbarheten av denne tesen, og registrerte derfor samtlige lovovertrædelser som de 100 innsatte hadde blitt registrert for i strafferegistret i løpet av sin kriminelle karriere. Det viste seg at 84 av de 100 på et eller annet tidspunkt i løpet av sin karriere var straffet for vinningsforbrytelser, 27 for voldsforbrytelser, 22 for sedelighetsforbrytelser og 40 for andre forbrytelser.

Dette viser med all mulig tydelighet at de 100 innsatte i stor utstrekning har foretatt mer enn en enkelt hovedtype av forbrytelser, og av tabell 1 fremgår de forskjellige kombinasjoner av forbrytelser de er blitt straffet for.

Tabell 1. De innsatte etter de hovedtyper av forbrytelser de noengang var straffet for.

Bare vinningsforbrytelser	25
Bare voldsforbrytelser	3
Bare sedelighetsforbrytelser	7
Bare andre forbrytelser	2
Vinnings- og voldsforbrytelser	18
Vinnings- og sedelighetsforbrytelser	7
Vinnings- og andre forbrytelser	26
Sedelighets- og andre forbrytelser	4
Vinnings-, volds- og andre forbrytelser	4
Vinnings-, sedelighets- og andre forbrytelser	2
Vinnings-, volds-, sedelighets- og andre forbrytelser	2

100

Tabellen viser at bare 37 av de innsatte utelukkende var straffet for en hovedtype av forbrytelse, de resterende 63 var alle straffet for to eller flere hovedtyper. Mens 32 % av dem som var straffet for sedelighetsforbrytelse, var „rene“ sedelighetsforbrytere, gjaldt det samme for 30 % av vinningsforbryterne, for 11 % av voldsforbryterne og bare 5 % av de andre forbrytere. Selv blant sedelighetsforbryterne — som i særlig grad er en kategori av forbrytere som man er tilbøyelig til å se på som en distinkt gruppe, — er altså mer enn to tredjedeler også straffet for andre lovovertrædelser. Og dette gjelder i enda høyere grad for de andre hovedgrupper av lovovertrædere.

Disse resultatene tyder på at det ikke er slike vanntette skott mellom de enkelte kategorier av lovovertrædere som man ofte får inntrykk av gjennom kriminologiske undersøkelser. Hvorvidt en person blir rubrisert som voldsforbryter, sedelighetsforbryter eller vinningsforbryter vil i mange tilfelle kunne variere alt etter hvilket tidspunkt rubriseringen skjer på.

Enda mer utpreget blir dette forholdet om vi ser inndelingen i relasjon til antallet straffellelser. 9 av de innsatte hadde tidligere ikke pådratt seg noen straffereaksjoner, og var derfor predestinert til å bli rubrisert som „rene“ forbrytere av den ene eller annen type. Av de 37 innsatte som var straffet 2—5 ganger var 15 eller 41 % „rene“ forbrytere, mens det samme bare gjaldt 13 eller 24 % av de 54 innsatte som hadde pådratt seg 6 eller flere reaksjoner. Ser vi på de 6 innsatte som var straffet for 3 forskjellige typer av forbrytelser, var 5 av disse straffet 6 eller flere ganger, mens det samme gjaldt begge de innsatte som var straffet for alle fire typer av forbrytelser. Jo flere reaksjoner en innsatt har pådratt seg, jo mindre er altså sjansen for at han bare har begått forbrytelser som faller innenfor en av fire hovedkategorier. At vaneforbrytere — lovovertredere som har pådratt seg relativt mange sanksjoner — bare har foretatt lovovertridelser som faller innenfor en og samme forbrytelseskategori, er unnaket, og ikke regelen.¹⁾

III.

Ett av de forhold som er blitt belyst gjennom innføringen av politistatistikken, er at en relativt stor del av de forbrytelser som blir begått, blir utført av flere personer i fellesskap. Men samtidig vet vi at denne gruppeaktiviteten varierer sterkt med lovovertrედernes alder — mens de aller yngste i de alt overveiende tilfelle opererer sammen med andre, forekommer dette langt sjeldnere etter hvert som man kommer oppover i alder.

Vi ønsket å undersøke hvor vidt politistatistikkens bilde holdt stikk også når det gjaldt fleregangs straffede. Vårt inntrykk var at gruppekriminalitet spilte en ikke uvesentlig rolle blant vaneforbrytere, og at dette gjaldt også i de høyere aldersgrupper. Vi tok utgangspunkt i siste straffbare forhold i tid, og undersøkte på basis av saksdokumentene hvorvidt de ved siste forbrytelse hadde operert alene eller sammen med andre.

I tabell 2 ser vi forholdet mellom alder og hvorvidt de hadde vært alene eller sammen med andre da de foretok den siste straffbare handling for de 100 innsatte. Siden gruppeaktivitet varierer så sterkt med alder har vi korrigert for dette. Tabellens to siste kolonner viser for det første antallet av de innsatte i prosent i de respektive aldersgrupper som hadde vært alene om å foreta den straffbare handling, og antallet siktede som hadde vært alene ifølge kriminalstatistikken for 1963 — det år da de fleste av de

¹⁾ Dette synes å bli bekreftet også av Knut Sveri og Rolf Wærner: *Kassaskapsinnbrott och vaneförbrytare*. Stensilert, Stockholm 1963 og Preben Wolf: A Contribution to the Topology of Crime in Denmark, i Karl O. Christiansen (ed). *Scandinavian Studies in Criminology*, Oslo 1965.

innsatte hadde begått sin siste straffbare handling. Når det gjelder de innsatte har vi ved prosentberegningen slått de som opplyser at de har vært sammen med „ukjent person“ sammen med de som har vært alene, selv om det selvfølgelig ikke kan utelukkes at den ukjente faktisk eksisterte.

Tabell 2. De innsatte etter hvorvidt de hadde vært alene eller sammen med andre da de foretok siste straffbare handling.

	Alene	Ukjent person	Med-skyldig	Alene i % av samtlige innsatte	Alene i % av samtlige straffbare i 1963 ifølge kriminalstatistikken
	Antall	Antall	Antall		
14—17 år	0	0	1	0	28
18—20 år	1	0	5	17	47
21—24 år	5	0	13	28	55
25—39 år	18	2	19	51	70
40—59 år	22	3	8	76	81
60 år og over	3	0	0	100	89
	49	5	46		

Tabellen viser at for samtlige aldersgrupper var gruppeaktivitet mer utbredt blant de innsatte enn for siktede lovovertridere ellers, med unntak av gruppen 60 år og over. Og ser vi bort fra de 17 som hadde foretatt en sedelighetsforbrytelse siste gang, blir gruppeaktiviteten enda mer utpreget. 2 av sedelighetsforbryterne falt i gruppen 21—24 år, og av disse hadde en vært alene og en sammen med andre. 4 falt i gruppen 25—39 år, og 2 av disse hadde vært alene. 11 falt i gruppen 40—59 år, og 1 i gruppen 60 år eller over, og alle disse hadde vært alene. Ser vi bort fra disse, finner vi derfor at antallet som hadde operert alene blir 30 % i gruppen 21—24 år, 49 % i gruppen 25—39 år og 64 % i gruppen 40—59 år. Dette viser med all mulig tydelighet at det at vane-forbrytere foretar lovovertridelser sammen med andre langt fra er noen sjeldenhet, og langt hyppigere enn blant lovovertridere i sin alminnelighet.

IV.

En av de meget få observasjoner innenfor kriminologien som synes å ha noe nær universell gyldighet, er at kriminalitet i utpreget grad er noe som forekommer i byer og tettbygde strøk. Det synes å være noe bortimot en lovmessighet at jo folkerikere en by eller et tettbygd strøk er, jo høyere er kriminalitetsfrekvensen.

Det finnes to hovedforklaringer på dette fenomenet. På den ene side er det blitt hevdet at den høye kriminalitetsfrekvens har sammenheng med visse faktorer som anonymitet, fristelsestrykk og liknende som varierer med urbaniseringsgraden. På den annen side har man forsøkt å forklare fenomenet ut fra en seleksjonsprosess — at byene og de tettbygde strøk tiltrekker de mer mislykkede individer, — og at det følgelig har sammenheng med geografisk mobilitet.

Vår lille undersøkelse pretenderer selvfølgelig ikke å gi noe svar på det kompliserte spørsmål om hvilken av disse to forklaringene som har størst gjennomslagskraft. Det vi ønsket å belyse var graden av geografisk mobilitet blant de 100 innsatte som undersøkelsen omfatter.

Vi hadde opprinnelig tenkt å sammenlikne forholdet mellom fødested og bosted for de innsatte, men vi ble raskt tvunget til å gå fra dette idet en del av de innsatte ikke hadde noen fast bopel. Vi valgte derfor istedet å ta for oss forholdet mellom fødested og det sted hvor de var domfelt siste gang, ut fra den forutsetning at domfellelsessted og bosted er identiske, noe som vil holde stikk i de fleste tilfelle.

Tabell 3. De innsatte etter fødested og siste domfellelsessted.

Fødested	Siste domfellelsessted						Sum
	Oslo	Bergen	Trondheim	Større by	Mindre by eller tettbygd strøk	Landdistrikt	
Oslo	15	0	1	1	0	1	18
Bergen	2	4	0	0	1	1	8
Trondheim	1	0	7	1	0	0	9
Større by	4	0	0	11	0	7	22
Mindre by	0	0	0	0	1	2	3
Landdistrikt	5	0	1	4	1	28	39
	27	4	9	17	3	39	99

Det viste seg at 48 av de innsatte var domfelt siste gang på det sted hvor de var født, mens 52 var domfelt et annet sted. Av tabell 3 fremgår forholdet mellom fødested og siste domfellelsessted i relasjon til graden av tettbygdhet. Tabellen viser at det er en tendens i retning av at de innsatte har beveget seg mot mer tettbygde strøk, men særlig utpreget er denne tendensen ikke. Det er like mange som er født i landdistrikt og mindre by som dem som er domfelt der. Den eneste utpregede tendens er at Oslo åpenbart øver en viss tiltrekning — mens det var 18 av de innsatte som var født der, var det 27 som var domfelt der siste gang. Og de innsatte som er født i Oslo viser også den høyeste grad av immobili-

tet — hele 15 av de 18 innsatte som var født der hadde også Oslo som siste domfellelsessted.

Et annet mål på den geografiske mobiliteten kan vi få ved å se på i hvilken utstrekning de straffellelser de innsatte hadde pådratt seg, var avsagt på samme eller forskjellige steder. Som enhet valgte vi her fylket, og så på hvor mange forskjellige fylker straffellelsene var pådratt i. Dette fremgår av tabell 4.

Tabell 4. De innsatte etter antal fylker hvor de har pådratt seg strafferettslige sanksjoner.

1 fylke	47
2 fylker	25
3 ”	15
4 ”	8
5 ”	1
6 ”	2
7 ”	1
8 ”	1
Sum	100

Tabellen viser at litt under halvparten av de 100 innsatte var blitt domfelt eller gitt påtaleunntatelse i samme fylke samtlige ganger, mens noe over halvparten var blitt straffelt i to eller flere fylker.

Mer utpreget blir dette forholdet imidlertid om vi ser dette i relasjon til antallet straffellelser som den enkelte innsatte hadde pådratt seg — noe som vil fremgå av tabell 5. Som man kunne vente, finner vi at jo flere straffellelser en innsatt hadde pådratt seg, i jo større grad har han vært straffelt i mer enn et fylke.

Tabell 5. De innsatte etter antall sanksjoner og antall fylker hvor de har pådratt seg strafferettslige sanksjoner.

Antall sanksjoner	Antall fylker				
	1	2	3	4	5 eller flere
1	9	—	—	—	—
2	8	3	—	—	—
3	5	4	0	—	—
4	5	4	0	0	—
5	3	4	0	1	0
6—7	8	4	5	2	0
8—9	9	6	9	5	5
	47	25	14	8	5

Disse oppgavene viser at det ikke er noe særsyn at den innsatte flytter fra eller oppholder seg utenfor sitt fødested. Men geografisk mobilitet er ikke noe som er enestående for fleregangsstraffede — svært mange skifter bosted også blant engangsstraffede og blant lovlydige. Vi kan derfor ikke trekke noen slutning om at de innsatte er mer geografisk mobile enn andre. Det vi med en viss grad av sikkerhet kan si, er at det ikke er noen utpreget tendens i retning av at Botsfengselsfangene fra de større byene rekrutteres blant personer født i mindre byer eller landdistrikt. Byenes kriminalitetsproblem synes stort sett å være skapt av deres egne.²⁾

V.

La oss nå forlate talloppgavene, og i stedet ved hjelp av en kasuistisk beskrivelse av noen av sakene se mer i detalj på de innsattes gruppeaktivitet og deres geografiske mobilitet.

Gjennom kasuistikken skal vi samtidig se på det annet hovedspørsmål vi ønsket å belyse — nemlig den kriminelle situasjon. Man har ofte et inntrykk av at kriminalitet blir betraktet som en tilstand — og ikke som det faktisk er — isolerte handlinger. Selv blant de mest iherdige vaneforbrytere er kriminelle handlinger noe som blir begått meget sjelden — den alt overveiende del også av en lovovertrедers handlinger er ikke-kriminelle aktiviteter. Dette skyldes ikke at de ytre muligheter til å begå lovbrudd ikke er tilstede — ytterst få livssituasjoner er av en slik art at anledningen til å begå lovbrudd ikke er tilstede.

Under disse omstendigheter er det vår oppfatning at analysen av den situasjon hvor lovbruddet finner sted — den kriminelle situasjon — er av vesentlig betydning. I hvilke situasjoner er det lovovertrедelsen finner sted — og i hvilke situasjoner er det lovovertrедeren avstår fra kriminelle handlinger?

Men la oss presisere at det lys vi kan kaste over disse spørsmål er ytterst sparsomt. Det vi vil forsøke er ikke annet enn å peke på visse, iøynefallende trekk ved de handlinger de innsatte hadde begått, — trekk som kanskje kan gi en mulighet for å foreta en grov og foreløpig beskrivelse av enkelte av de situasjoner lovbrudd finner sted i.

Fordi storparten av de innsatte siste gang var domfelt for vinningsforbrytelser alene — dette gjelder 70 av de tilsammen 100 innsatte — vil vi begrense oss til bare å se nærmere på disse. Dette er så meget mer naturlig fordi det er disse innsatte som ligger

²⁾ Det samme resultat synes å bli bekreftet av undersøkelser av Nils Christie, Johs. Andenæs og Sigurd Skirbekk: A Study of Self-Reported Crime i Karl O. Christiansen (ed): *Scandinavian Studies in Criminology*, Oslo 1965 for unge lovovertrедeres vedkommende og Møglestue, Idar: *Kriminalitet og sosial bakgrunn*, Oslo 1962.

nærmest opp til det man forbinder med vaneforbrytere, idet de har pådratt seg de fleste sanksjoner.

Ved vinningsforbrytelsene er det særlig tre særdrag ved selve gjerningen og omstendighetene omkring denne som springer en i øynene. For det første det improviserte og lite planlagte ved mange av de forbrytelser som de innsatte er straffet for. For det annet hvor ofte forbrytelsene er blitt begått i situasjoner hvor den innsatte er blitt avsondret fra sitt vanlige sosiale miljø — eller kanskje rettere — hvor preget av improvisasjon og tilfeldigheter hans sosiale miljø er. Og for det tredje — som en kombinasjon av disse to kjennetegn — at i de tilfelle hvor forbrytelsen er utført sammen med andre, gjelder det bekjentskaper som den innsatte nærmest tilfeldig har dumpet borti. I det følgende skal vi ved hjelp av eksempler forsøke å belyse dette nærmere.

1. A, som var nærmere 50 år gammel, var født og hadde hele sitt liv bodd i en Sørlandsby. Han ble anbragt etter løsgjengerloven på en gård på Vestlandet. Etter å ha vært der i noen måneder dro han sin vei inn til nærmeste by, da han syntes han ble dårlig behandlet. Han ble gående alene i gatene utover kvelden og natten, og han fikk den innskytelse at han skulle begå innbruddstyveri. Han slo ut en rute i en forretning og ble arrestert umiddelbart etter.
2. A, som var i midten av 30-årene, hadde bodd forskjellige steder i Sørlandet. Han tok jobb i en Vestlandsby, men etter en kort tid flyttet hans kone fra ham og han ble oppsagt fra jobben. En kveld tre uker etter bestemte han seg for å begå innbruddstyveri, han tok en sykkel, syklet utover landeveien, og da han kom til et ukjent landhandleri, brøt han seg inn, men ble arrestert kort tid etter.
3. A var fra Oslo og nærmere 40 år. Ut på forsommeren haiket han fra Oslo til Trondheim, hvor han overnattet delvis ute og delvis i en bunkers, og mat fikk han av folk han ble kjent med under drikkelag rundt om i byen. En natt ca. fjorten dager etter ankomsten våknet han og tok seg en tur til byen, og da han kom forbi en urmakerforretning, bestemte han seg til å foreta innbrudd. Han så gjorde, og neste dag solgte han en del av urene til tilfeldige han traff inntil han om kvelden ble pågrepet.
4. A var nordlending og i 40 årsalderen. Han ble løsslatt fra fengslet og fulgt til toget. I Hamar gikk han imidlertid av, returnerte til Oslo og tok inn på et pensjonat hvor han delte rum med en ukjent. Disse to og to andre ble sittende og drikke, og da rumkameraet la seg til å sove, stjal A fra ham en del penger.
5. A, som var i begynnelsen av 30-årene, hadde drukket hele dagen og kvelden sammen med tilfeldige bekjente. Da han dro hjem om natten, lukket ikke faren opp for ham, og han dro derfor til byen igjen hvor han drev omkring. Ut på natten klarte han å få rom på et hotell hvor han stjal en del verdisaker fra et ulåst naborom.

I alle disse tilfellene begikk gjerningsmannen forbrytelsene alene. Men det tilfeldige — det improviserte — preger også de tilfellene hvor to eller flere opererer sammen.

6. A var i midten av 20-årene og fra et mindre sted på Østlandet. Han var blitt løslatt fra Botsfengslet et halvt år i forveien, og etter å ha vært hjemme og i diverse byer på Østlandet, kom han til Oslo hvor han slo seg ned i telt på en campingplass. Han gjorde bekjentskap med en jevnaldrende, og de bestemte seg for å dra på sykkeltur til Sverige. Underveis gjorde de innbrudd i en kiosk, og ble arrestert da de forsøkte å omsette varene.
- 7—8. A hadde stjålet en bil på Vestlandet og dro omkring med denne. Underveis kom han tilfeldigvis i kontakt med B, og de slo seg sammen og kjørte videre over til Trøndelag. Begge var fra Vestlandet — A var i 50-årsalderen og B i slutten av 20-årene. En dag kjøpte de noe øl, og satte seg til å drikke i et nybygg. Der lå det en motorsag og noe verktøy som de tok med seg, men som de glente i en låve der de overnattet. De omsatte noen dager senere tyvegods som A tidligere hadde stjålet, og ble pågrepet. Begge ble innsatt på Botsfengslet.
9. En formiddag traff A, som var i begynnelsen av 20-årene, en tidligere arbeidskamerat B. B kjente en C, som hadde arbeidet på et trykkeri, og B foreslo at de skulle oppsøke ham og få ham til å forfalske noen paragoner, slik at de kunne få utlevert brennevin på Vinmonopolet. Oppe hos C traff de en kamerat av denne, D, og alle fire dro så til byen, og ble pågrepet under bedrageriforsøket.
10. En kveld traff A, som var i midten av 30-årene en tidligere bekjent B sammen med tre ukjente. En av disse hadde bil, og A ble med i bilen. De kjørte omkring i byen og ble enige om å begå innbrudd, noe de gjorde i en fotoforretning de kom forbi.
11. A og B, som begge var i 30-årsalderen, traff hverandre i et fengsel i en Østlandsby hvor A sonet en bot. Da B ble løslatt, betalte han restboten for A, som dermed også ble sluppet ut. Sammen dro de til en naboby, og etter å ha drukket tett hele dagen og kvelden gikk de til en løe hvor de hadde tenkt å overnatte. Underveis kom de forbi en kafé, og de bestemte seg da for å begå innbrudd. De stjal bl. a. noen egg, og gikk opp i skogen og satte seg til å koke eggene i et spann. De ble observert og pågrepet.
12. A, som var 16 år gammel og to andre kamerater hadde rømt fra en offentlig skole på Østlandet. De dro med et par forskjellige biler som de stjal underveis til Oslo, hvor A mistet kontakten med de to andre. Han stjal en bil og dro med kurs for Trondheim. Underveis tok han opp to haikere, og under en rast begikk han og den ene av disse innbrudd i en hytte, og ble kort etter pågrepet.

Disse tilfellene er meget representative for det store flertall av vinningsforbrytere. Det er A som treffer den ukjente B, og på ett eller annet tidspunkt dukker tilfeldigvis sjansen til å begå et tyveri eller en annen forbrytelse opp. Det er det planløse og tilfeldige som preger bekjentskapene. Det er heller ikke snakk om å oppsøke et miljø hvor man vet at man vil treffe likesinnede — det kan like godt være på landeveien som på en bedre restaurant, på en campingplass som i en ubebodd bunkers — den eneste betingelse er at der er steder der mennesker ferdes. Et trekk er riktignok gjennomgående — som oftest har de begge på forhånd nytt alkohol, noe som kanskje gir litt av forklaringen både på

kontakten og handlingen. Et annet trekk ved en del av sakene er at det første bekjentskapet ble gjort i fengslet. At det foreligger en planlagt forbrytelse mellom to medsammensvorne er derimot noe som så å si aldri forekommer.

Trekker vi forbindelseslinjen over til de foregående tilfelle hvor den innsatte hadde operert alene, synes det også åpenbart at det er tilfeldighetene som avgjør hvorvidt man er sammen med andre om forøvelsen eller ikke. Det er ikke snakk om medsammensvorne contra ensomme ulver — det avgjørende er om tidspunktet for den tilfeldige kontakt og situasjonen faller sammen.

Også i mange av de tilfellene hvor gjerningsmannen er alene om utøvelsen, finner det i realiteten ofte sted en medvirkning — om ikke i juridisk forstand — forut eller etter gjerningen.

13. Under et drikkekalas sammen med to andre tok brennevinet slutt, og A som var i 30-års alderen, bestemte seg for å forsøke å skaffe mer. Han gikk uten å si noe til de andre, tok en sykkel og syklet til byen. Underveis kom han forbi en urmakerforretning, og bestemte seg for å foreta innbrudd der. Da han kom tilbake, fortalte han de to andre hva han hadde gjort, og de ble enige om å forsøke å selge urene. A og en av de andre gikk avsted, og A traff en mann som kjøpte ett ur for 50 kroner. A overlot den andre pengene, han kjøpte mat og øl for dem, og de vendte så tilbake til tredjemann, og ble kort etter pågrepet.
14. A, som var i midten av 20-årene, bega seg en dag til fots fra sitt hjem på Østlandet med tanke på å søke arbeid i Mo i Rana. Etter å ha haiket til Trondheim, befant han seg utenfor en urmakerforretning. Han slo ut en rute og tok en del ur. Deretter traff han en ukjent ungdom som besluttet seg til å slå følge til Mo i Rana. De haiket nordover, og solgte underveis urene til folk de traff, men ble til slutt pågrepet.
15. A, som var 23 år, og en annen hadde lagt seg til å sove i gresset utenfor en lagerbrakke, etter at de hadde sittet der og drukket. Etter en stund våknet A, og oppdaget at en lem i brakken var åpen. Han kløv inn, og stjal en del elektriske artikler. Han vekkete så den andre, og sammen fikk de sakene i skjul. Etter noen dager oppsøkte de skjulestedet sammen med en tredjemann, som var kommet til byen noen dager før på campingtur sammen med sine foreldre og søsken — disse var imidlertid reist videre. De tre tok en del strykejern med seg, som de så solgte ombord på diverse båter, kjøpte brennevin for pengene og ble senere arrestert.

Men det er ikke bare hvorvidt man er sammen med noen, og eventuelt hvem dette er, som avgjøres av tilfeldighetene. Disse eksemplene skulle også vise at det er tilfeldighetene som avgjør hva som blir stjålet — en motorsag, et strykejern eller et snes egg — det avhenger av hva som er tilstede.

Disse sakene, hvor det improviserte og tilfeldige er det avgjørende, utgjør den store hovedmasse av vinningsforbrytelsene. Men vi har også en annen gruppe, som har et mer profesjonelt preg.

16. A's hustru eide en leiegård som særeie. Han utstedte panteobligasjoner i eiendommen, som han undertegnet med sin hustrus navn, og opptok på denne måten fire lån for ialt 60.000 kroner. Låneopptakene ble formidlet gjennom B, som beregnet seg en meget høy provisjon, og B's ansatte C bekreftet underskriftene.
17. Mens A var ansatt ved en tobakksfabrikk, ble han kjent med at flere av arbeidskameratene pleide å smugle ut tobakk fra fabrikk. Han begynte selv å gjøre dette, og etterhvert som han fikk avtagere for tobakken, kjøpte han også tobakk som ble smuglet ut av andre arbeidere og solgte den videre. Dette fant sted over en tiårsperiode, og A hadde i denne tiden hatt en ekstraintekt på tilsammen 60.000 kroner av salget.
18. A ble ansatt som kontorsjef og prokurist i et firma. Over en periode av vel et år benyttet A sin stilling til å begå underslag ved å forfalske dokumenter. Hans hustru hadde kjennskap til forholdet, og hjalp ham ved å underbygge inntrykket av sin mann som hederlig forretningsmann.

Som det fremgår skiller disse sakene seg ut fra de foregående ved at handlingene er mer veloverveide og utførelsen strekker seg over et lengre tidsrom. Videre er vinningspreget langt sterkere. Men det mest avgjørende er kanskje at kontaktene, handlingene og objektene — selve situasjonen — har en viss varighet, og ikke er noe som plutselig oppstår.

Men i motsetning til hva man kanskje skulle tro er disse sakene av helt underordnet betydning tallmessig — i realiteten er det ikke mer enn disse tre sakene som har en slik profesjonell karakter.

Et par av sakene er grensetilfelle — det er mer planmessig hva og hvor det stjales. Men tilfeldighetene synes også her å spille en avgjørende rolle — både når det gjelder valget av dem man er sammen med om utførelsen og hvordan den innbrakte vinning anvendes.

19. To piker hadde vært en del sammen med fornærmede i dennes leilighet, og de hadde der sett at han hadde en større sum i kontanter liggende i en skuff. Da fornærmede reiste bort en stund, fortalte den ene piken dette til sin bror A, og foreslo at han skulle bryte seg inn. A kontaktet en venn av henne, og etter å ha forsikret seg om at fornærmede var reist, dro disse to opp og stjal pengene. Alle fire holdt en fest på en restaurant, og dagen etter dro A, hans søster og en annen venn av henne til København. Disse to returnerte imidlertid etter et par dager, og på A's invitasjon kom en venn av ham nedover og oppholdt seg der for A's regning inntil han ble pågrepet.
20. A hadde gjort bekjentskap med ingeniør B utenfor en restaurant og hadde ved flere anledninger vært oppe hos ham og drukket. Ved to forskjellige anledninger stjal han først en dåpsattest og dernest en nøkkel til postkassen. Under siste besøk stjal han så en postanvisning, men ble pågrepet da han forsøkte å heve den.

VI.

La oss til slutt forsøke å samle trådene.

Den foreliggende undersøkelse synes å ha vist at de fleste av de 100 innsatte har erfaring fra forskjellige hovedtyper av kriminalitet — og jo flere ganger vedkommende har vært straffet, jo mindre er sjansene for at han er en „ren“ vinnings-, volds-, sedelighets- eller annen forbryter.

Undersøkelsen synes også å vise at de innsatte i langt større grad enn kriminalstatistikken viser for lovovertridere i samme alder, hadde begått forbrytelsene sammen med andre. Og de som hadde operert alene, hadde i mange tilfelle kontakt med andre forut eller etter utførelsen, uten at disse direkte medvirket til forbrytelsen. Av kasuistikken så vi også at de den innsatte hadde vært sammen med, oftest var tilfeldige bekjente og ikke nære venner.

Undersøkelsen synes også å vise at det ikke er noen utpreget tendens i retning av at de innsatte hadde kommet flyttende til større befolkningssentra fra mindre. En viss geografisk mobilitet i denne retning viser seg riktignok, men denne er antagelig ikke mer utpreget enn for befolkningen som helhet. Til tross for dette synes de innsatte å være relativt lite stedsbundne — kasuistikken viser at svært mange farter rundt både på land og i by alt etter hvor vinden blåser dem, men uten at de slår seg ned noe sted.

Dette tilsynelatende tilfeldige i hvor den innsatte befant seg ved lovbruddet og hvem han var sammen med, synes å være meget karakteristisk for lovovertriderens situasjon — han synes i stor utstrekning å være uten vanlig form for kontakt, han driver avsted uten faste geografiske eller sosiale tilknytningspunkter, og i denne situasjon synes rene tilfeldigheter å avgjøre hvorvidt han begår en lovovertrødelse eller ikke. „Vaneforbryteren“ synes i høy grad å være en „tilfeldighetsforbryter“ — selv om det kanskje ikke er tilfeldighetene som er avgjørende for at han vanemessig kommer i konflikt med loven.

Ragnar Hauge.

Sigurd Halleraker.